

DEÁK FERENC, PEST BELVÁROS POLGÁRA

1867. június 8. Buda és Pest pompában, az ország örömmámorban és ünneplésben: magyar királlyá koronázzák a Mátyás-templomban Ferenc Józsefet – aki 1848 óta osztrák császár – és magyar királynővé Erzsébetet. Liszt Koronázási miséjének hangjai mellett Andrássy Gyula a császár fejére emeli a magyar koronát. A ceremóniának, a pompának két szembetűnő hiányossága van: két nagy személyiség, a két alkotó távolléte. A kiegyezést létrehozó Deák Ferenc, a „haza bölcse”, önszántából marad távol, Liszt Ferenc, az ez alkalomra komponált mű, a Koronázási mise zeneszerzője pedig nemkívánatos személy a Mátyás-templomban, mert az udvari ceremónia kötetmei mást írnak elő.

Deák Ferenc az általa létrehozott hatalmi struktúrában nem vállal hivatali tisztséget, nem vállal részt a második magyar felelős minisztériumban, azt Andrássy Gyulára hárítja. Nem fogadja el a miniszterelnöki, de a miniszteri bársonyszéket sem. S nem vállalja a nádor szerepének és tisztségének teendőit a koronázáskor, azt szintén Andrássy látja el. Deák Ferenc a nagy esemény, a koronázás napját az Angol Királynő szállóban, szobájában, karosszékeiben üldögélve, magányosan tölti, távolmaradását betegeskedésével indokolja. De talán közelebb állunk az igazsághoz, ha ezt a tettét azon utolsó szűk kilenc év kezdetének tekintjük, amelynek során egyre elvonultabb, egyre betegbb és egyre magányosabb lesz. A magányosság a szó szerinti értelemben soha nem következik be, de a „haza bölcse”, a „haza atyja” mellett egyre inkább az „öreg úr” szerepét kapja politikai körökben. Deák nem érzi ünneplésre méltónak, talán igazán győzelemnek sem a megtalált kompromisszumot, tudja, hogy az esti fáklya- és gyertyafényes kivilágításkor maradnak sötét és még mindig gyászoló ablakok is a magyar fővárosban.

Deák Ferenc 1854. november 11-én érkezett Pestre, azon őszi időben, mint ezentúl csaknem két évtizeden át minden esztendőben, ugyanis mint városlakó polgár ezentúl is májustól október végéig, november elejéig Zalában, Pusztaszentlászlón töltötte a közbeeső hónapokat. Lovas kocsival érkezett, de a déli vasút 1858-as felépülése után vasúttal utazott a nagykanizsai állomástól, odáig Pusztaszentlászlóról lovas kocsin tette meg az utat.¹ Pestre érkezvén előbb az Európa szállóban szállt meg, de már 16-án átköltözött az Angol Királynőbe, ott az épület déli homlokzatán a II. emeleti 71–72. számú szobákat lakta télen, a melegebb hónapokban pedig az északi szárny 54–55-ös szobáit.² A Deák-lakta szálloda helyén, a Nagyhíd utca szegletén, már a XIX. század elején is jó hírű fogadó állott. Az 1838-as árvíz után a házat Wodiáner Sámuel átépíttette a Duna-parti palotasorhoz illeszkedve. Az épület kétemeletes, dísztelen, utcai frontja mögötti előkelő és ízléses tériképzésével; étteremmel, kávéházzal, biliárddteremmel, mahagóni falburkolattal, aranyozott fehér boltozattal, márványasztalokkal, hajlított székekkel és pamlagokkal Thonet első nagy volumenű berendezése volt Pesten. Termeit és száz lakószobáját előkelő társaság töltötte meg. Az 1848-ban Pestre költöző országgyűlés képviselőinek – a Vigadó mellett helyezkedvén el – törzshelyévé vált, s a politikai közeletben is vezető szerepre tett szert. 1848 decemberében, midőn az osztrákok Pestet bombázták, a tűz martalékává lett. Kiegett tetőzetét hamarosan helyreállították, bérlője, Bartl jóvoltából spicliktől mentes hazafias találkozóhely lett, és Deák odaköltözése után

1.1.6. Grimm Rezső: Deák Ferenc, az 1861-es országgyűlésre egyhangúlag megválasztott pest-belvárosi képviselő, 1861

újából politikai központ.³ Szobája lett gyűlhelye a művelt Magyarországnak, ahová az „ország előkelői, a nemzet művelt köre elzarándokolt”, „azon egyetlen hely, ha az évek során tárgyaltattott politika: az irányadó volt”.⁴ Mindenki országszerzte azt kívánta tudni, mit mond Deák Ferenc, s az ismerős és ismeretlen látogatók élőszóval terjesztették az ország minden zugában Deák véleményét, politikai irányelveit. Deák központja lett a „honmaradt magyar emigrációnak” s szervezője a magyar társadalmi életnek. Központot szervezett maga köré: „társadalmi, majd politikai szalont csupán egyéniségének varázserejével”. Mint korábban az irodalmi életben Kazinczy, aki irodalmi levelezésével irodalmi életet szervezett, s mint Széchenyi István, aki lóversenyeivel, kaszinójával gazdasági, társadalmi szervezőerőként mutatkozott. Ebből a kedélyes, családi „szalonból” nőtt ki a későbbi Deák-klub, majd Deák-párt, átvéve annak társadalmi szellemét és örökségét.⁵

Deák tudatosan vállalta magára ezt a szerepkört a kiegyezés előtt a beszűkült tevékenységi szférákban megmaradt lehetőségként. Lakása összetartó erő volt – mert azok számára, akiket a politikai nézeteik szétválasztottak, a légkör kedélye és családiassága megteremtette az érintkezési és a tájékozódási pontot – mert nem tudta oly jól a bécsi belügyminiszter vagy pénzügyminiszter, mi történik az ország minden részében, mint tudták azt Deák szobájában: „nem volt senki, aki az ország állapotát csak távolról is annyira ismerte volna, mint ő”.⁶ A vidék minden nevezetesebb személyisége Pesten járva meglátogatta, híreket hozott és vitt. Deák mindennapos látogatói között említhetjük – az angol királynőbeli két lakótársan, az erdélyi gróf Mikes Jánoson s Kemény Zsigmondon kívül – Csengery Antalt, Wenckheim Bélát, Szentiványi Károlyt, Eötvös Józsefet, a konzervatív Vay Miklós bárót, Klauzál Gábort. Szalay László történész az ünnep- és vasárnapok látogatója volt. Deák szobája volt az Angol Királynő szállóban az a politikai központ, amelyben megfordult minden politikus, de levélben legalább tanácsot kért lakójától, aki politikai téren lépésre készült. Itt elmélkedtek Deák és elvarátai a haza sorsa felett, itt érlelődtek Deák gondolatai, készültek az első fogalmazványok – olykor a véglegesek is – Csengery Antallal, Eötvös Józseffel és Horvát Boldizsárral. Ez az a szoba, amely mintegy sugározta a nemzet programját, a feliratban megfogalmazottat: „Ha tűrni kell, tűrni fog a nemzet, hogy megmentse az utóknak azon alkotmányos szabadságát, melyet őseitől öröklött.”

Deák Ferenc az 1865-ös országgyűlésen mint Pest belváros képviselője jelent meg, s tekintélye még nagyobb, mint 1861-ben. Az 1865–67-es országgyűlésen a képviselőház elsöprően nagy hányadát a Deák-párt bírta. Ezzel a tábormal valószínűsítette meg a kiegyezést, megtalálva a közjogi formulát az ország nemzeti és polgári átalakulásának törvénybe iktatásához. Politikai pályája lényegében az 1873 novemberében elmondott képviselőházi „hattyúdálával” ért véget. Két nappal később éjszakai rosszulletével vette kezdetét élete utolsó, kétesztendő szakasza. Betegeskedése makacsnak s véglegesnek bizonyult. Ekkor már nem járt ki, és csak a legközelebbi ismerőseit fogadta; a Vörösmarty család tagjait, a Nedeczkyeket. Ápolóként a szálloda szomszéd szobájába beköltöző Bogdánovics Villibárdnét, Vörösmarty Ilona egykori parasztdadáját fogadta el.⁷

A Pestre költözése utáni első években Deák esténként eljárt a Nemzeti Színházba, lóversenyekre, a Nemzeti Casinóba. Majd szórakozásai elmaradtak, s csak a kaszinóba ment el naponta rendszeresen. Mint az Akadémia tiszteletbeli tagja részt vett az akadémiai üléseken, később Eötvös Józseffel, Szögyény Lászlóval és Teleki Domokossal az Akadémia igazgató tagja is lett.

Deák ifjúkora óta sok időt töltött mozgással a szabadban, napi sétákat, kirándulásokat tett pesti évei alatt is. Több útvonala volt: szállásától elsétált a Vámházig, hogy aztán onnan a Városligetet megkerülve térjen a városba vissza – általában már néhány tagú kísérettel. Gyakran elment a Svábhegyre, Zugligetbe vagy Klauzál Gáborhoz Kis-Téténybe. Ha nem gyalogolt, a városon belül kétlovas bérkocsin vagy omnibusszal utazott. A rendszeres és többórás napi mozgásnak köszönhetően testessége ellenére „mozdulataiban nincs semmi nehézség későbbi éveiben sem” – írja Vörösmarty Ilona,⁸ s hozzáteszi, gyakori, hogy reggeltől estig jár a szabadban étkezés nélkül, korán kel, későn fekszik, reggelit, vacsorát elhagyja, nem foglalkozik az étkezéssel, s hogy szeret

napjában több órát egyedül lenni. De az „öreg úrnak” – aki már betegsége korábbi fázisaiban arra számított, hogy, mint elődei, ő sem éri meg a hatvan évet – a hetvenkettedikben – egészsége romlásával, rokonainak fogyásával – előbb nyári üdüléseinek helye és környezete változott meg, majd pesti lakását is felcserélte. Legelőbb Pusztaszentlászlótól kellett megválnia. Aztán 1873 nyarán Rátóttól is búcsút vett, hosszabb utazásra már nem vállalkozhatott. Nyaranta a Városligetbe költözött ki, először Nedeczkyéket látogatta ott meg, majd 1874–75-ben májustól októberig a Schwartz-, illetve a Deutsch-villában töltötte a nyarat. Itt festette meg képmását Nedeczky István kérésére Than Mór.⁹ A telet még az Angol Királynő szállóban töltötte, itt látogatta meg betegségében Ferenc József is Egészségi állapota arra készítette, hogy elfogadja gyámleánya ajánlatát és segítségét, hogy közvetlen családi körbe költözzön, az Egyetem térre, a Hadik-ház első emeletére. Széll Kálmánék lakásában gyámleánya állandó közelségében lehetett, s Vörösmartyné és fia, Béla napi látogatása is megörvendeztethette. Tizenöt év után hagyta el Deák az Angol Királynő szállót, amely időközben kiérdemelte a kiegyezés szülőháza címet. Elhagyta a szobákat, amelyeknek falai és bútorai nemzeti sorsot formáló gondolatok és tárgyalások szemtanúi voltak a „nagy polgár szűk és egyszerű bérszobájá”-ban.¹⁰ Ferenczi Zoltán leírása szerint hálószobájában „... az ablaknál egy vaságy, egy mozaikdíszű éjjeliszekrény, tükör, előtte kis asztal, az ajtóval szemben bőrpamlag és előtte asztal, egy kényelmes karosszék, melyben lefekvés előtt üldögélt és elmélkedett, egy ruhaszekrény, könyvespolc, mosdó, ruhaállvány. Hálószobáját az utóbbi években nem fűtette, mert egyszer éjjel 11 órakor tűz támadt benne s őt gr. Mikes Jánoshoz kellett átköltöztetni; másik szobáját is ezóta csak kívülről volt szabad fűteni. Nappalijában sok bútor volt ú. m. az ablakok közt egy asztal körül vörös ripsz bútorzat s egy nagy támlás és karosszék állott; az asztalon egy nagy bronz s egy más kisebb csengő volt tanácskozások alkalmára; a bútorzatot később kiegészítette a Zala hölgyei által ajándékozott nagy díszkarosszék; az ablak előtt kis íróasztala egy nádszékkal, a kályha mellett egy kis szekrény állott cabanos szivarjaival, melyekből gyakran 15–20 doboz is volt tartalékban barátai ajándékából; az megett volt elhelyezve gyalupadja s egy kis asztalka mintegy 50 darab szerszámmal, a falakon több kis szekrény és könyvállvány függött; az ablak mellett egy kis asztalon üvegtartóban aranyhalak, a falakon néhány kép volt. Egy időben volt még egy kanárija és egy rigója, melyeknek kalitkáit maga faragta. Gyufa és légyecsapó több helyt volt állandóan mind a két szobában, éppen úgy, mint régen Kehidán tapló, kova és aczél. A szálloda személyzete szolgálta ki; egy Holl János nevű szolga volt szolgálatára rendelve; ez némileg megbízottja is volt jótékonyágaiban; általa osztotta szét az ország minden részéből számára érkezett vadat, bort s más hasonlókat és hűségére jellemző, hogy nem akarta elhagyni akkor sem, midőn utóbb nyugdíjas állást akart neki szerezni. Fehérmeműjét Deák Katalin rokonával kezelte, aki elszegényedése után páholynyitó volt a Nemzeti Színházban, s Deák ezzel kívánta őt segíteni.”¹¹

Új lakásának elfoglalása előtt, még augusztus 30-án a képviselőház elnökének írott levelében lemondott a Pest belvárosi választókerület képviselőségéről, amelyet a ház tudomásul vett, és új választásokat írt ki. Deák az év nyarán, választóinak ragaszkodása nyomán, foglalkozott a gondolatokkal, hogy még megjelenhet a házban. De véglegessé vált, hogy a Hadik-ház Kecskeméti utcai szobáiba már mint öreg, beteg, a politikai tevékenységtől végleg visszavonult magánzóként költözött. Két szobát lakott itt is, egy nappalit s egy hálót. „Az egész lakás, bútorzatával, kényelmi apróságaival, maga a megtettesült egyszerűség és igénytelenség, a fényűzésnek ámyéka sincs semmiben.”¹² Nagyobb, nappali szobájában állott az a nagy és kényelmes ripszkarópitózású karosszék, amelyikben napjait s az éjszakák nagyobb részét is töltötte, s amelyben a halál is érte őt. Széke előtt egy nagyobb, tőle balra egy kisebb asztal állott, másik két karszékkal. A kisebb asztalon gyógyszerek, csészek, könyvek, egy kis palatábla – erre írt utolsó napjaiban, amikor a beszéd nehezére esett –, a nagyobb asztalon egy állóóra, zsebórája, szemüvege, egy nagyítóüveg, tollkések, írónok és a jegyzőkönyve, s mindkét asztalon csengő, amellyel, ha szüksége volt valamire, jelez-

1.1.9. Ismeretlen mester: Deák Ferenc szobája az Angol királynő szállodában, Budapesten, 1880

hetett. Lába alatt egy pihentető zsámoly, körülötte nádazott karosszékek látogatói számára. Karosszéke mellett az a pamlag, amelyen egészségesen még rendszerint ülni szokott, egy másik pamlag s egy zárt s egy nyitott polcú könyvesszekrény, rajtuk főként törvénykönyvek, köztük a Corpus juris három díszes kötete. Kis íróasztala, felette Vörösmarty Mihály és Szalay László arcképeivel, s egy kandalló állt még a szobájában, melyet egy-két szőnyeg tett otthonosabbá, s az a kikészített medvebőr, az állatkerti kedvenc, „Kristóf” bőre, amelyet halála előtt pár héttel kapott ajándékba. Másik szobájának berendezéséről részleteket nem ismerünk, csupán annyit, hogy az előzőnél is egyszerűbb volt. A legutolsó napig olvasott vagy olvastatott magának, de igyekezett minél kisebb terhet jelenteni környezetének, ezért apró trükköket eszelt ki, hogy minél önellátóbb legyen. Magához csatolta olvasókönyvét, székét az asztalhoz kapcsolta, így azokat magához tudta húzni, ha szüksége volt rájuk.¹³

1876. január 28-án délelőtt, szerettei, barátai és orvosa körében lehelte ki lelkét. A nemzet holtjának emlékére hathetes gyászt rendeltek el, emlékét törvénybe iktatták, koporsójára a nemzet hordta virágait, de Ferenc József is elküldte koszorúját. Erzsébet királyné maga helyezte el fehér kaméliákból és babérból font koszorút a ravatalon, Kossuth a sírkápolnára küldte el a megbékélés cipruságát.¹⁴

1876. február 3-án temették a „haza bölcsét”, a „haza atyját”, az „öreg urat”, a „legmagyarabb magyart”, a Pest városi polgárt.

JEGYZETEK

1. EÖTVÖS Károly: Deák Ferenc és családja I–II. Budapest, 1905. II. 24.
2. FERENCZI Zoltán: Deák Ferenc élete I–III. Budapest, 1904. II. 228–229.
3. Vö.: A kiegyezés szülőháza. Budapest, 1898. Deák Ferenc emlékének szentelve, a szállótulajdonos Palkovics E. előszavával.
4. SZÉLL Kálmánné VÖRÖSMARTY Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Budapest, 1926. 18., 19., 34.
5. TÖRS Kálmán: Deák Ferenc emlékezete. Budapest, 1876. 97–98.
6. TÖRS Kálmán, i. m. 98.
7. FERENCZI Zoltán, i. m. III. 394–395. vö.: EÖTVÖS Károly, i. m. I. 281.
8. SZÉLL Kálmánné VÖRÖSMARTY Ilona, i. m. 71–72.
9. CENNERNÉ WILHELMB Gizella: Deák Ferenc ikonográfiája. Arcképek. Katalógus. 67. In: KÖRMÖCZI Katalin: „...ami megmarad, fordítsa jó czélokra”. Deák Ferenc hagyatéka. Budapest, 1992. 328.
10. *Esti Lapok*, 1868. október 4. A Ferenc-napi felköszöntés alkalmából tisztelgők keresték fel. A kiegyezés szülőháza Deák Ferenc emlékeinek szentelve. Budapest, 1898.
11. FERENCZI Zoltán, i. m. II. 229–230., vö.: A kiegyezés szülőháza. 12–14., 36–38. KÖRMÖCZI Katalin: „...ami megmarad, fordítsa jó czélokra”. Deák Ferenc relikviái. Budapest, 1992. Katalógus. 232–293.
12. TÖRS Kálmán, i. m. 221.
13. FERENCZI Zoltán, i. m. III. 407.
14. TÖRS Kálmán, i. m. 222–223., FERENCZI Zoltán, i. m. III. 413–416. KÖRMÖCZI Katalin: „... ami megmarad, fordítsa jó czélokra”. Deák Ferenc relikviái. Budapest, 1992. Katalógus 172. 292.

A „SASOK” ÉS KAMERMAYER KÁROLY

Az Arany Sas fogadó a mai Kossuth és Semmelweis utca sarkán állt. Az eddig ismert első adat 1780-ból maradt fenn róla. Tulajdonosa Heiner Sebestyén volt. Részletesebb története olvasható Gundel–Harmath A vendéglátás emlékei (1979) című könyvében.¹ Mi Magyar Elek Pesti históriák (1922) című, újrakiadásra régen megérett és ma már kevésbé ismert könyvéből idézünk róla összefoglalót, melyet Gundelék is felhasználtak.²

„Az ‚Arany Sas’ egyemeletes, hosszú, sárga ház a hajdani bástya mentén, a Hatvani-kaputól északra épült soron, az ‚Újvilág’-ban. Szomszédságában, a Hatvani utca sarkán a kétemeletes Ilkey-ház, az ‚Írói Kör’ első tanyája, szemben vele a jezsuita kolostorból lett ódon, sötét orvosi egyetem. A széles kapu fölött a cégér: kovácsolt vasból való halkított, díszes leveles ágon lógó, medaillon-szerűen koszorúba foglalt aranyozott sas.

Balra a kapu alatt nyílik a hosszú, keskeny, bolthajtásos étkező, ablakai az udvarra néznek, belőle megint csak balra kanyarodva kisebb különszobába jutunk, amely már az Újvilág-utcára tekint. Az udvaron tágas, üveges veranda, a ‚Tivoli’, hátrább hatalmas kocsiszín, amögött a földszinten, meg a pincében is istállók. Fenn, a nyitott folyosós emeleten köröskörül, de lenn is, az utcai traktus nagy részében vendégszobák.

Sűrű ostorpattogás hallik, négyes-ötös fogatok robognak be a kapun, nemesurak jönnek a megyegyülésre. Magyar sziget a német Pesten az ‚Arany Sas’, a magyar gentry szállóhelye, ahol a magyar író és művész is szíves otthonra talált már 48 előtt is, de még inkább azután. Itt mulat Nyáry Pál, a híres vicispán, az öreg Jókayné is ide szállt, mikor fiát látogatta, Petőfiék meg innen hozták az ebédet Dohány-utcai lakásukra, a Síp-utca sarkán máig fennálló Schiller-féle házba...

... a 90-es évek közepén lebontották az évszázados hosszú sárga házat. A telke, mivelhogy az Ilkey-ház beleesett az új szabályozási vonalba, kijutott az immár Kossuth Lajos nevére átkeresztelt Hatvani-utca szögletére. Most az Országos Kaszinó palotája áll a helyén. A szemközti oldalról eltűnt az orvosi egyetem is, de hogy benne tanított az ‚Anyák megmentője’, Semmelweis Ignác, annak emlékezetére a tudós professzor nevét kapta meg az Újvilág-utca.”³

Az Arany Sasban a múlt század második felétől is folyamatosan több jeles asztaltársaság is találkozott. Álljunk meg egy pillanatra az asztaltársaságoknál. Ma már csak irodalmi élményekből ismerhető meg, hogy mi is volt az:

„Intézmény volt. Sokkal kiterjedtebb, mint azt sokan gondolnák. Komor vagy tréfás, nagyképű vagy szerény elnevezésűek és névtelenek, kávéháziak, vendéglőiek és korcsmaiak. Irodalmi, művészi, politikai és jótékony asztaltársaságok – kisiparosoké, kispolgároké és vegyes összetételűek. Országos hírvű személyiségek közül tömörültek és senkiből összeálltak” – írta róluk lexikonszerű tömörséggel Gundel Imre.

Számos országos, történelmi vagy irodalmi jelentőségű asztaltársaságot ismerünk, mint például a Pilvax „Közvélemény asztalá”-t, az Angol Királynő „Deák-asztalá”-t, Mikszáth Kálmánékét az István Főherceg szállodában, Kiss Józsefékét a Centrál Kávéházban, József Attiláékét a Japánban stb. ... Hosszan lehetne a sort folytatni a legismertebbek között is!

Sajátos találkozási rendjük, tisztukaruk, ceremóniáik, az együttlétet is meghatározó szokásaik,